

Maippi Tapanainen

Stora Enso

etelän eukalyptusmailla

FINNWATCH

2 / 2009

FinnWatch on kansalais- ja ay-järjestöjen vuonna 2002 perustama verkosto, joka ylläpitää tietotietomistoa. Se tarkkailee suomalaisia ja tänne vahvasti sidoksissa olevia yrityksiä maailman takapihoilla. Silmäteriämme ovat ihmis- ja työelämänoikeudet, ympäristö ja sosiaalinen kehitys.

Yhteystietomme:

Kotkankatu 9, III kerros

00510 Helsinki

puh. (09) 2280 8350

gsm 044 5744 744

info@finnwatch.org

www.finnwatch.org

© FinnWatch

Aineiston käyttöä suositellaan, mutta lähde on mainittava. Raportti löytyy myös FinnWatchin verkkosivuilta pdf-muodossa.

Raportin julkaisupvm: 25.4.2009

Kirjoittaja: Maippi Tapanainen

Tuottaja: Eeva Simola

Ulkoasu: Petteri Lehtinen

Kuvat: Markus Kröger

Kansikuva: Sadonkorjuuta eukalyptuspellolla,

FinnWatch saa varoja ulkoasiainministeriön kehityspoliittisen viestinnän tiedotustuen määrärahoista.

SISÄLLYS

4

Veracel, metsäjättiläisten brasilialaistytär

6

Brasilian houkutukset

7

Puupellot leviävät, ruoantuotanto vähenee

8

Maareformi murenee

10

Maattomat liikehtivät

11

Vihreiden aavikoiden sertifiointi vie järjestelmän uskottavuuden

12

Myrkyt pelottavat

13

Kansallista ja kansainvälistä vastarintaa

14

Tulevaisuutta leimaa epävarmuus

Veracel, metsäjättiläisten brasilialaistytär

Stora Enso on viime vuosina sulkenut tehtaitaan Ruotsissa ja Suomessa, ja samaan aikaan se on rakentanut uusia tuotantolaitoksia Kiinaan ja Latinalaiseen Amerikkaan. Brasilialla on liikekumppaninaan toinen metsäteollisuusjätti, maailman suurin eukalyptus-selluloosan tuottaja, brasilialainen Aracruz.

Kumppanukset omistavat puoliksi Veracel-nimisen yhtiön, jolla on sellutehdas koillisbrasilialaisessa Bahian osavaltiossa, Eunápoliksen kaupungissa. Yhtiöt omistavat myös eukalyptuspuuviljelmää eri puolilla Bahiaa ja Brasilian eteläisintä osavaltiota, Rio Grande do Sulia.

Veracelin sellutehdas on Bahian kuudenneksi suurin viejä, ja oman ilmoituksensa mukaan yhtiö työllistää suoraan tai epäsuorasti lähes neljä tuhatta henkilöä. Vuonna 2007 se kertoo maksaneensa kunnalle, valtiolle ja osavaltiolle noin 90,5 miljoonaa realia eli noin 31 miljoonaa euroa erilaisia veroja.

Veracelin juuret ovat brasilialaisen Odebrechtin 1991 perustamassa Veracruz Florestal Ltda:ssa, jonka osakkaaksi ruotsalainen Stora hankkiutui 1998. Samana vuonna Veracruz muutti nimensä Veraceliksi. Vuotta myöhemmin, kun Stora ja Enso fuusioituivat, eukalyptushankkeeseen liittyivät myös suomalaiset. Sit-

temmin omistussuhteet ovat muuttuneet, ja nykyisellään Veracelin omistavat ruotsalais-suomalainen Stora Enso ja brasilialainen Aracruz.

Vuonna 2003 yhtiöt päättivät perustaa sellutehtaan Bahian pääkaupunkiin Eunápolikseen. Veracelin tehtaan tuotanto käynnistyi 2005, ja nykyään se tuottaa vuodessa noin miljoona tonnia selluloosaa. Stora Enson osuus, eli puolet kokonaistuotannosta, rahdataan Euroopan ja Kiinan paperitehtaisiin. Suomessa Veracelin selluloosaa jatkojalostaa Stora Enson Oulun tehdas.

Ennen lakkauttamistaan Stora Enson Summan ja Kemijärven tehtaat valmistivat runsaat 500 000 tonnia vuodessa. Se on hieman yli puolet Veracelin vuosituotannosta.

Yhtiön toiminta on herättänyt arvostelua ja vastarintaa Ruotsissa ja Suomessa, joissa yhtiö on sulkenut sellutehtaitaan jo valmiiksi työpaikkojen puutteesta kärsivillä paikkakunnilla. Myös Brasilialla, jonne se on tuotantoaan siirtänyt, sitä pidetään vastuullisena monien sosiaalisten ja taloudellisten ongelmien syntyyn. Yhtiön ja sen kumppaneiden eukalyptusviljelmää on vallattu ja niitä syytetään myös ympäristön tuhoamisesta ja vesivarojen väärinkäytöstä.

Stora Enso, globaali pörssiyhtiö

Stora Enso on globaalisti toimiva, Helsingin ja Tukholman pörseissä listattu metsäyhtiö, jonka juuret ovat suomalaisessa Enso Oyj:ssä ja ruotsalaisessa Stora AB:ssa.

Vuonna 2008 yhtiö ilmoitti kokonaisliikevaihdokseen 11 miljardia euroa. Se työllistää noin 32 000 ihmistä 35 maassa.

Stora Enson suurimpia omistajia ovat Suomen valtio ja ruotsalainen Knut ja Alice Wallenbergin säätiö.

Maattomien leiri Veracelin tehtaan lähellä Eunápoliksessa. Brasilian Maattomien maatyöläisten liitossa MST:ssä, on noin 1,5 miljoonaa jäsentä. MST toimii 23:ssa Brasilian 26 osavaltiosta.

Veracelin historia

- 1991** brasilialainen Odebrecht-yhtiö perustaa Veracelin edeltäjän Veracruz Florestal Ltda:n.
- 1998** hankkeeseen liittyy ruotsalainen Stora, Veracruz muuttaa nimensä Veraceliksi.
- 1999** ruotsalainen Stora ja suomalainen Enso fuusioituvat Stora Ensoksi.
- 2000** norjalais-brasilialainen Aracruz ostaa osuuden Veracelistä.
- 2003** Aracruz lunastaa puolet Veracelin osakkeista, ja Odebrecht luopuu osuudestaan. Aracruz ja Stora Enso omistavat Veracelin puoliksi.
- 2005** Veracelin selluloosantuotanto Eunápoliksessa käynnistyy.
- 2009** Aracruzin perustajiin kuulunut, norjalainen Erling Lorenzen myy omistuksensa, ostajat eli Aracruz ja brasilialainen Votorantim Celulose e Papel SA fuusioituvat.

Brasilian houkutukset

Maailmantalouden globalisoituessa eteläisen Amerikka alkoi kiehtoa ulkomaista metsäteollisuutta. Kuten muissakin alueen maisissa, myös Brasiliassa ilmasto on kasvulle suotuisa, työvoima edullista, eikä maastakaan joudu maksamaan kohtuuttomasti.

Suomeen, Kiinaan tai jonnekin muualle rahdattavan ”puolivalmiin paperin” eli lyhytkuituisen selluloosan tuottaminen kannattaa Brasiliassa myös verotusteknisistä syistä. Niin sanotun Kandir-lain (Lei Kandir) mukaan vientiin menevistä raaka-aineista ja puolivalmisteista ei tarvitse maksaa kunnalle veroa, ja valtio korvaa verotulojen menetykset. Myös vientituotannossa käytettävät koneet ja laitteet saa tuoda maahan tuontimaksutta.

Toisaalta myös Maailmanpankin ja kehitys pankkien harjoittama ohjailupolitiikka on kannustanut suuryhtiöitä hakeutumaan pohjoisesta etelään. Veracelia lainoittavat esimerkiksi Brasilian kansallinen kehitys pankki BNDES, Poh-

joismainen investointipankki ja Euroopan investointipankki.

Kaikkein suurimman houkutuksen muodostaa kuitenkin kohisten kasvava eukalyptuspuu, jota voi tehokasvattaa puupelloilla, ja joka soveltuu sellun tuotantoon.

Eukalyptus on tuottoisaa selluteollisuudelle, mutta sen laajamittainen viljely köyhdyttää ympäristöä. Sekä ulkoasultaan että lajistoltaan so-tilaallisen järjestelmällisiä ja yksipuolisia eukalyptuspuuviljelmiä kutsutaankin osuvasti vihareiksi aavikoiksi.

Edulliset tuotantokustannukset, verovapaudet ja kehitys pankkien investoinnit turvaavat voittoja yhtiöille ja osinkoja osakkeenomistajille. Käytännössä siis esimerkiksi Veracelin sellun-keitosta koituvan taloudellisen hyödyn keräävät suurelta osin Stora Enson omistajat pohjoisessa, kun taas tehtaiden ja puupeltojen tuottamat sosiaaliset ja ympäristöongelmat jäävät paikan-päällä ratkottaviksi.

Stora Enson maaomistukset ja viljelykset Brasiliassa¹

Stora Enso omistaa Rio Grande do Sulin osavaltiossa 45 400 hehtaaria maata, josta 8 900 hehtaaria on eukalyptusviljelmiä.

Veracelilla on yhteensä 214 600 hehtaaria maata, josta 164 600 hehtaaria sijaitsee Bahiassa.

86 700 hehtaarilla Veracelin maita kasvatetaan eukalyptuspuita, viljelmistä suurin osa eli 78 100 sijaitsee Bahiassa.

Stora Enso omistaa lisäksi 20 prosenttia Paranassa sijaitsevasta Arapoti-yhtiölle kuuluvasta

50 000 hehtaarin maa-alueesta. Siitä 30 000 hehtaarille on istutettu eukalyptusta ja mäntyä. Arapotin se omistaa yhdessä eteläamerikkalaisen metsäyhtiön, Araucon kanssa.

Lisäksi Stora Enson paikallisten johtajien nimissä oleva Azenglever-yhtiö hankkii maata Brasilian ja Uruguayn raja-alueelta, jossa ulkomaalaiset yhtiöt eivät saa omistaa maata.

Puupellot leviävät, ruuantuotanto vähenee

Eukalyptuspuun ansioita selluloosan raaka-aineena ei voi kiistää. Yhtä kiistattomasti sen laajamittainen viljeleminen on vaikuttanut ja vaikuttaa sekä ympäristöön että ihmisten elinkeinoihin ja sosiaalisiin oloihin.

Metsäyhtiöt tavoittelevat raaka-ainetta ja hankkivat maata sen kasvattamiseen. Brasilian lainsäädäntö asettaa ulkomaisten yhtiöiden maanomistukselle kuitenkin rajoituksia – voidakseen ostaa yli 250 hehtaaria maata yhtiö tarvitsee kongressin luvan ja uusia rajoitteita on suunnitteilla.²

Yhtiöt kannustavatkin yksityisiä maanomistajia perustamaan omia puuviljelmiään. Stora

Enson Latinalaisen Amerikan liiketoimintojen johtaja Nils Grafström arvioi vuonna 2005, että viidesosa Veracelin sellutehtaan tarvitsemas- ta puusta voisi tulla paikallisilta maanomistajilta³.

Suurviljelmien yleistymisen vaikuttaa eri tavoin eri ihmisryhmiin. Kipeimmin bisnesohjautuvasta maankäytöstä ja pienviljelysten vaihtumisesta kansainvälisten suuryhtiöiden omistamiin tai vuokraamiin puupeltoihin kärsivät haavoittuvimmat ryhmät – alkuperäiskansat, maattomat maatyöläiset ja afrobrasilialaiset quilombot.

Maattomien leiri Rio Grande de Sulissa. Stora Enson johtajien omistama bulvaaniyhtiö Azenglever on perustettu maaomaisuuden hankkimiseksi läheltä valtakunnan rajaa Rio Grande de Sulista. Stora Enso omistaa maata myös rajan toisella puolella, Brazilian rajanaapurissa Uruguayssa.

Rio Grande do Sul: Tehtaanjohtajista maanomistajia

Brasilian lain mukaan ulkomaiset yritykset tarvitsevat erityisluvan voidakseen omistaa maata lähempää kuin 150 kilometrin etäisyydellä valtion rajoista. Stora Enso omistaa 45 400 hehtaarin alueen Rio Grande do Sulissa, ja yhtiön tavoitteena on laajentaa eukalyptusviljelmäänsä kohti Uruguayn rajaa. Alun perin se hankki maata uruguaylaisen tytäryhtiönsä Derflinin nimissä, mutta niin ikään ulkomaisena yhtiönä Derflin ei voinut omistaa maata läheltä valtioiden rajoja.

Brasilialainen tytäryhtiö Azenglever Ltda perustettiin Stora Enson Rio Grande do Sulin viljelmien omistajaksi, jotta Brasilian lainsäädännön edellyttämä kotimainen omistajuus saatiin luotua.

Azengleverin omistaa kaksi Stora Enson johtajaa, syntyperältään brasilialaiset Otavio Pontes ja João Borges.

Stora Enson mukaan tytäryhtiön tarkoitus on pitää maata hallussaan, kunnes emoyhtiö itse saa Brasilian kansalliselta turvallisuusneuvostolta CSN:lta erityisluvan maanomistukseen kyseisellä alueella.

Azenglever on Stora Enson mukaan täysin laillinen ja avoimesti toimiva yhtiö, mutta maakysymyksiä ratkovassa valtionvirastossa, INCRA:ssa, ollaan toista mieltä. Sen mielestä Stora Enso käyttää johtajiaan bulvaaneina ja Azengleverin ainoa tarkoitus on auttaa Stora Ensoa kiertämään Brasilian lainsäädäntöä.

Maareformi murenee

Kilpaillessaan viljelymaasta Bahiassa, jossa sitä on muutoinkin rajallisesti, Stora Enso paitsi vie tilaa ravinnontuotannolta, myös nostaa maan ja samalla ruoan hintaa. Hankkiesseen maata puuviljelmilleen Stora Enso tulee sekaantuneeksi myös epäoikeudenmukaisiin maanomistusoiloihin.

Brasiliassa viljelykelpoisen maan omistaa muutama prosentti väestöstä, ja suuri maaomaisuus on perinteinen vallan symboli. Nyt kansainvälisistä suuryhtiöistä on tullut megamaanomistajia.

Maareformi ei etene, ja 1988 Brasilian perustuslakiin lisätty alkuperäiskansojen maiden rajausta ja uudelleenjakoa, joka piti tehdä viidessä vuodessa, on edelleen toteutumatta.

Plantaasien ja puupelteiden laajentuessa kehityksen kulku on käynyt pikemminkin maareformin henkeä vastaan. Sen sijaan, että Brasilian

maattomat maatyöläiset ja intiaanit olisivat saaneet virallistettua toimeentulon turvaavan peltotilkkunsa, valtavia maa-aloja on valjastettu tehotuotantoon. Suuryhtiöt hankkivat maata, jolla ne viljelevät konevaltaisesti esimerkiksi eukalyptusta selluloosan raaka-aineeksi tai sokeriruokoa, josta jalostetaan biopolttoainetta.

Maattomia maatyöläisiä edustavan Lourdes Viscenten mukaan Brasilian nykyhallitus on maareformin vitkauden salliessaan osittain pettänyt lupauksensa kansalaisille, mutta maattomien suurimpia vihollisia ovat sittenkin ylikansalliset yhtiöt, jotka haalivat maata omistukseensa ja käyttävät sitä hyväkseen.⁴

Tuhansille Brasilian maattomille maatyöläisille ja heidän lapsilleen maatalouden teollistuminen on tarkoittanut elinkeinon menetystä ja tyhjän päälle joutumista. Viscente arvioi, että valtateiden varsilla asuu yli 150 000 työs-

tään ja kodistaan hädettyä perhettä. Aikuisista monet ovat lukutaidottomia, eikä heillä ole muuta ammattia kuin maataloustyö. Ennen leirille päätymistään maattomat maatyöläiset ovat yleensä tuottaneet ravintokasveja, kuten kahvia, kookospähkinöitä, banaaneja, limettejä ja mangoja.

Myös Brazilian alkuperäisasukkaiden jälkeläiset, lukuisat intiaanikansat, kuuluvat metsäjättien jalkoihin jääviin kansanosiin. Eukalyptusviljelmien laajenemisesta kärsivät niin sademetsissä asuvat intiaanit kuin pienviljelijät ja kautsunkerääjätkin.

Brasilian alkuperäisasukkaiden oikeudet on näennäisesti turvattu sekä maan omassa lainsäädännössä että sen allekirjoittamissa kansainvälisissä sopimuksissa. Käytännössä maaomaisuuden jako takkuu, eikä agribisnesajattelun yleistyminen ennusta hyvää sen etenemiselle.

Veracelin kanssa Bahiassa ovat kiistelleet pataxó-intiaaneihin kuuluva guaxumit, joiden mielestä yhtiö ei ole kunnioittanut yhteisön rajoja riittävästi. Heidän mielestään eukalyptus-

plantaasit kuivaavat joet ja pelloilta jokiin valuvat myrkyt tappavat kalat. Bahialainen ympäristöviranomainen IBAMA puolestaan on arvostellut Veracelia liian lähellä Monte Pascoalin kansallispuistoa tehdyistä laittomista eukalyptusistutuksista. Osa reservaatista on kansallispuiston sisällä, eivätkä heimot halua eukalyptusplantaaseja perinteisille metsästysmailleen. Brazilian lainsäädännössä suojelualueille määritellään 10 kilometrin turvavyöhyke, jonka sisäpuolelle istutuksia saa tehdä vain viranomaisen luvalla. Veracelin mukaan kansallispuiston lähellä oleviin istutuksiin on saatu asianmukainen lupa.⁵

Kyse ei olekaan pelkästään maasta ja sen omistuksesta, vaan myös elämäntavasta ja luonnonvaroista. Intiaanien perinteisille elämämuodoille teollinen maankäyttö on tuhoisaa, ja maan takaisin valtaamisetkin ovat tuottaneet pettymyksiä. Eukalyptuspuuta puskenut maa soveltuu huonosti pelloksi, toisaalta sademetsien palautuminen vie vähintäänkin kymmeniä vuosia.⁶

Orjien jälkeläisiä kalvaa epävarmuus maasta

Quilombot, karanneiden orjien jälkeläiset, muodostavat erityisen kansanryhmän. Kansainvälisen, Genevessä päämajaansa pitävän Cohre-järjestön⁷ mukaan Brazilian yhteensä yli tuhannesta quilombo-yhteisöstä vain muutaman kymmenen oikeus maihinsa on tunnustettu. Loput elävät jatkuvan epävarmuuden tilassa, sillä niiden pieniviljelylle perustuvaa olemassaoloa uhkaavat erilaiset megaprojektit, muiden muassa eukalyptuspeltojen laajeneminen.

Quilombot vaativat omistusoikeutta perinteisesti hallussaan olleisiin maihin, joihin heillä Brazilian perustuslain mukaan onkin oikeus. Jo vuonna 1988 laaditun lain soveltaminen käytäntöön on kuitenkin edennyt hitaasti, monin paikoin ei lainkaan. Brasilia on niin ikään sitoutunut huolehtimaan alkuperäiskansojensa oikeuksista allekirjoittaessaan kansainvälisen työjärjestö ILO:n sopimuksen 169.

Quilombojen ja Aracruzín konfliktit Espírito Santossa ovat Brazilian metsäteollisuuden kuumien peruna. Kiistaa käydään jopa kymmenientuhansien hehtaarien maa-aloista, jotka Aracruz valloitti 1970-luvulla ja jotka oikeus tulee ennemmin tai myöhemmin myöntämään takaisin quilombo-yhteisöille.

Maattomat liikehtivät

Maattomien maatyöläisten oikeuksia on jo vuodesta 1984 ajanut MST, Movimento dos Trabalhadores Rurais Sem Terra. Järjestöön kuuluu noin 1,5 miljoona jäsentä. MST on maattomien etuja ajavista liikkeistä suurin, mutta ei ainoa. Nykyään se organisoii myös muun muassa terveydenhuoltopalveluita ja koulutusta leireillä asuville maattomille.

Jo ennen kattojärjestönä toimivan MST:n perustamista maattomat maatyöläiset alkoivat järjestäytyä paikallisesti ja vallata itselleen viljelymaata. Ensimmäisen valtauksen tekivät maatyöläiset Rio Grande do Sulissa lokakuussa 1979. Valtaukset ovat edelleen maattomien liikkeiden tärkein toimintatapa.

MST katsoo maanvaltausten saavan oikeuksensa Brazilian perustuslaista, jonka mukaan epätaloudellisessa käytössä oleva maa tulisi ottaa käyttöön, jossa sillä on suurempi sosiaalinen merkitys.⁸

MST on tehnyt valtauksia myös Stora Enson, Aracruz ja niiden tytäryhtiön, Veracelin viljelyksille. Vuoden 2004 huhtikuussa 3000 MST:n jäsenperhettä tunkeutui Veracelin tilalle ja tuhosi 25 hehtaaria eukalyptusviljelmiä ja istutti tilalle maniokkia, maissia ja papuja. Bahian hallitus sopi asiasta INCRA:n kanssa, ja valtaajat vetäytyivät viljelmiltä. Sopimuksesta huolimatta lupauksia ei ole pidetty, ja huhtikuussa 2009 MST valtasi jälleen Veracelin alueita.

Metsäyhtiöiden suhtautumisessa valtauksiin vuorottelevat väheksyntä ja liioittelu. Kun 1 500 kansainväliseen maatyöläisten aktivistijärjestöön, Via Campesinaan kuulunutta viljelijänaisista valtasi vuonna 2006 Aracruz, Stora Enson ja Votorantim Celulose e Papelin yhdessä omistaman taimitarhan ja hävitti kasvihuoneita ja taimia 5 miljoonan realin eli vajaan kahden miljoonan euron arvosta, Aracruz arviot tuhoista olivat lähes kymmenkertaiset.⁹

Rio Grande do Sul: Poliisi pamputti maanvaltaajia

Maaliskuussa 2008 maattomien oikeuksia ajavaan Via Campesina -ryhmään kuuluvat mielenosoittajat, heistä suurin osa naisia, valtasi maata Stora Enson eukalyptusviljelmältä Rio Grande do Sulista. Maanvaltaus päättyi väkivaltaisesti, kun paikallinen poliisi pahoinpiteli naisia, joista 69 loukkaantui ja jouduttiin toimittamaan sairaalahoitoon.

Naiset perustelivat mielenosoitusta julkilausumassaan muun muassa seuraavasti:

”Meidän toimintamme on oikeutettua. Se, joka toimii laittomasti, on Stora Enso. Vihreän aavikon istuttaminen raja-alueelle on maamme lakien vastaista ja vastoin pampan elämää ja ruokaomavaraisuutta valtiossamme, jossa ruokatuotannon tarpeisiin käytetään maata vähemmän kuin koskaan. Me kitkemme sen, mikä on pahaksi Rio Grande do Sulin luonnolle ja ihmisille, ja istutamme sitä, mikä on hyväksi.”¹⁰

Stora Enso ilmoitti tuomioistuimelle valtauksesta ja vaati viranomaisia ryhtymään oikeustoimiin. Paikalle saapuneet poliisit pamputtivat mielenosoittajia ja ampuivat heitä kumiluodeilla. Myöhemmin yhtiö pahoitteli tapahtunutta ja kertoi kehottaneensa viranomaisia jatkossa pidättäytymään voimankäytöstä.

Eukalyptuspeltojen muodostamat vihreät aavikot vaativat tehokkaan lannoituksen kasvaakseen teollisen tuotannon vaatimalla vauhdilla. Kuva Stora Enson varastosta Rio Grande do Sulista Taquarin tilalta.

Vihreiden aavikoiden sertifiointi vie järjestelmän uskottavuuden

Kritiikkiä Stora Ensoon ja sen kumppaneihin kohdistuu myös ympäristökysymysten vuoksi. Sademetsien hupeneminen on menetys paitsi paikallisesti myös globaalisti.

Bahiassa on jo koettu yksi Mata Atlanticaan eli rannikkosademetsäalueeseen kohdistunut tuho. Sademetsää on tuhottu ja tuhotaan edelleen karjalaidunten tieltä. Nyt laaja-alaisen metsänviljelyn pelätään johtavan uudenlaisiin ongelmiin: yhden kasvilajin viljely, monokulttuuri, vaikuttaa sekä luonnon monimuotoisuuteen, vesivaroihin että maaperän laatuun. Teollinen viljely vaatii maaperän lannoittamista ja samalla köyhdyttää sitä, myrkyt leviävät ja tappavat sieläkin, missä eivät saisi.

Stora Enso ja Veracel ovat sitoutuneet olemaan istuttamatta eukalyptuspuita alueille, jotka 1995–96 tehtyjen kartoitusten mukaan kuuluvat rannikkoalueen sademetsiin. Veracelilla on vuodesta 1994 ollut Mata Atlantica -ohjelma, jonka tavoitteena on suojella sademetsien ekosysteemiä ja korjata sille aiheutuneita vaurioita. Yhtiöiden omistamista maista suuri osa on varattu luonnonmetsille ja niille on myönnetty lukuisia metsäsertifikaatteja.

Luonnonmetsiksi jätetyt alueet sijaitsevat yleensä vaikeasti tavoitettavissa paikoissa, joissa teollisen maatalouden edellyttämällä massiivisilla koneilla ei ole käyttöä eli niiden hyötykäyttö olisi mahdotonta tai vaikeaa. Kun Veracelin eukalyptusviljelmät saivat maaliskuussa 2008 kansainvälisen Hyvän metsänhoidon neuvoston eli FSC:n¹¹ sertifikaatin, sademetsien suojelujärjestö World Rainforest Movement kutsui päätöstä kuoliniskuksi koko FSC-sertifikaattijärjestelmän uskottavuudelle. Kansalaisjärjestöjen mielestä vihreän aavikon leviämistä ei pitäisi palkita sertifikaateilla.

Hyvän metsänhoidon neuvosto valtuutti laadunvarmistusyriyys SGS:n¹² tekemään sertifiointin edellyttämät tarkastukset puuviljelmillä. Sademetsien suojelujärjestön mukaan SGS ja muut vastaavat firmat ovat myöntäneet FSC-tifikaatteja muillekin teollisille puuviljelmille huolimatta siitä, että puupellot todistettavasti tuottavat maanomistusongelmien lisäksi ympäristöongelmia, vesipulaa ja ekosysteemien tuhoutumista ja siitä, että niitä vastustavat lukuisat kansalliset ja kansainväliset tahot.¹³

Myrkyt pelottavat

Veracelin mukaan pelko siitä, että eukalyptusviljelmät kuluttavat kohtuuttomasti vesivaroja, on aiheeton, sillä eukalyptuspuu kuluttaa vähemmän vettä biomassayksikköä kohden kuin muut puulajit. Toisaalta monet tieteelliset tutkimukset osoittavat, että eukalyptusplantaasit kuivaavat virtojen juoksua ja happamoittavat ja suolaavat maaperää¹⁴. Ja viime kädessä, koska resurssit ovat rajalliset, kyse on ennen kaikkea myös siitä, mihin tarkoitukseen maata ja vettä käytetään – selluntuotantoon vai ravinnontuotantoon.

Yhden lajin viljelmät ovat erityisen herkkiä tuholaisille ja kasvitaudeille. Paikalliset kansalaisjärjestöt syyttävät metsäyhtiöitä liiallisesta torjunta-aineiden käytöstä ja sen aiheuttamasta maaperän saastuttamisesta ja työntekijöiden altistamisesta myrkyille. Syytöksiin yhtyvät myös maatalanomistajat ja alkuperäiskansat, jotka kutsuvat puupeltoja vihreäksi aavikoksi.

SwedWatchin julkaiseman Swedish Pulp in Brazil -raportin mukaan Veracel käyttää vuodessa keskimäärin kilon Mirex-S -hyönteismyrkkyä ja kilon Roundup-torjunta-ainetta viljelyhehtaaria kohti. Torjunta-aineen käyttö on näin ollen viidestä kahdeksaan kertaan suurempaa kuin esimerkiksi ruotsalaisissa talousmetseissä.¹⁵

Maaliskuussa 2007 Veracel tuomittiin 400 000 realin eli noin 139 000 euron sakkoihin myrkyllisen aineen laittomasta käytöstä. Se oli käyttänyt Roundup-myrkkyä 31,6 hehtaarin pysyvästi suojellulla alueella. Saman vuoden joulukuussa yhtiö sai 360 900 realin sakot, koska sen katsottiin toimillaan häirinneen rannikkosademetsien toipumista. Yhtiö oli perustanut 1 203 hehtaarin eukalyptusviljelmän toipumassa olleelle alueelle.¹⁶

Veracel tuomittiin metsänistutukseen

Kesäkuussa 2008 bahialainen oikeus tuomitsi Veracelin sakkoihin ja metsänistutuksiin. Tuomion juuret ulottuivat vuoteen 1993 ja tuolloin vielä Veracruz-nimellä toimineen yhtiön luonnonmetsässä tekemiin hakkuisiin.

Oikeuden mukaan laittomien hakkuiden lisäksi yhtiön ympäristölupa-asiatkaan eivät olleet kunnossa, eikä se ollut tehnyt vaadittavia ympäristöselvityksiä. Tuomioistuimen päätöksen mukaan Veracelin täytyy vuoden kuluessa kaataa 47 000 hehtaaria eukalyptusviljelmiään ja istuttaa tilalle alkuperäistä puustoa. Lisäksi yhtiölle määrättiin 10 miljoonan realin, reilun kolmen miljoonan euron, sakkorangaistus per päivä, mikäli se ei hoida istutuksia määräjassa eli kesäkuuhun 2009 mennessä.

Stora Enso ja Veracel itse ilmoittavat toimineensa aina Brasilian lakeja kunnioittaen, ja Veracel on pyytänyt oikeutta selventämään päätöstään.

Via Campesinan väki valtasi Stora Enson viljelyksiä Rio Grande do Sulissa naistenpäivänä 2008.

Kansallista ja kansainvälistä vastarintaa

Brasilian maanomistusolojen ja suuryhtiöiden toimien kritisoijien joukko on laaja ja kirjava. Eri intiaaniheimojen ja MST:n lisäksi lähes parikymmentä järjestöä ajaa maattomien maatyöläisten asiaa ja kesken jääneen maauudistuksen jatkamista. Lukuisat ympäristöjärjes-

töt puolestaan vastustavat monokulttuuria ja vihreää aavikoitumista sekä sademetsien häviämistä. Monet järjestöistä ovat aktiivisia sekä maanomistukseen että maankäyttöön liittyvissä asioissa.

Brasilialaisia ja kansainvälisiä ihmisoikeus- ja ympäristöjärjestöjä:

MST, Movimento dos Trabalhadores Rurais Sem Terra, Brasilian suurin maattomien liike

MST:n alajärjestö Mujeres Sem Terra, maattomat naiset

Via Campesina, pienviljelijöiden järjestö (kv)

Rede Alerta contra o Deserto Verde, vihreän aavikon vastainen liike

FETAG, Maataloustyöläisten liitto

Forum Socioambiental, ympäristöjärjestöjen, alkuperäiskansojen ja maanviljelijöiden liike

Associação Terra Laranjeiras, ympäristöjärjestö

SOS Mata Atlântica, rannikkosademetsän suojeleminen

CDDH, Terxeira de Freitas

CEPEDES, Atlantin rannikkosademetsän suojelujärjestö

World Rainforest Movement WRM, sademetsien suojelujärjestö (kv)

Maan ystävät (kv)

Maattomien ystävät (kv)

Greenpeace (kv)

kv=kansainvälinen

Maatomien leirin asukkaat elävät jatkuvassa epävarmuudessa. Globaalin talouden kriisit seurauksineen hämärtävät nyt myös Stora Enson ja muiden maatomien kanssa maankäytöstä kilpailevien metsäyhtiöiden näköaloja.

Tulevaisuutta leimaa epävarmuus

Paremminkin kuin paikallisten ihmisten tai kansallisten ja kansainvälisten kansalaisjärjestöjen ääntä Stora Enso kuuntelee globaalin talouden kieltä. Muiden kansainvälisten suuryhtiöiden tavoin se on joutunut kohtaamaan kansainvälisten rahoitus- ja talouskriisien seuraukset. Ne ovat saaneet metsäyhtiön kumppaneineen tekemään nopeita suunnanmuutoksia.

Vielä vuoden 2008 alkupuolella Stora Enso ilmoitti kaavailevansa yhdessä Aracruzin kanssa toista tuotantolinjaa Veracelin sellutehtaalle. Vain noin vuotta myöhemmin, maaliskuussa 2009, se antoi tulosvaroituksen ja ilmoitti päättäneensä yhdessä Aracruzin kanssa siirtää Veracel II -hanketta ainakin vuodella. Samalla yhtiö kertoi aikeistaan leikata vastaavasti Veracelin tämän vuoden investointeja maanostoihin, puuviljelmiin ja kannattavuustutkimukseen. Syyksi täyskäännökselleen se ilmoitti vallitsevat ja lyhyen aikavälin markkinanäkymät.

Euroopassa Stora Enso suunnittelee tuotannon keskittämistä edullisiin maihin – kuten Ruotsiin ja Tšekkiin – ja sen vähentämistä kalliimmista eli Suomesta ja Saksasta. Ennen jarrujen painamista sen mielenkiinto suuntautui kuitenkin lähinnä itään, Venäjälle ja Kiinaan. Nyt yhtiö on hidastanut vauhtiaan myös Venäjällä, helmikuussa 2009 se ilmoitti lykkää-

vänsä lopullista päätöstä Nižni Novgorodin selu- ja paperitehdashankkeesta, joskin korosti, että kyseessä on aikataulun muutos, ei hankkeen peruuttaminen.

Stora Enson tulevaisuudensuunnitelmat riippuvat jatkossakin pääosin markkinoista ja talouden globaalista kehityksestä, jota puolestaan peittää sama sumu, jonka taakse koko maailmantalouden tulevaisuus tuntuu kätkeytyneen.

Kansalaistoiminnan merkitystä ei kuitenkaan ole syytä vähätellä. Työtä maatomien ja alkuperäiskansojen olojen parantamiseksi ja Atlantin rannikkosademetsien säilyttämiseksi tehdään eri tasoilla ja tavoilla paikallisista aktivisteista kansainvälisiin järjestöihin.

Vastarinta saa yhä uusia muotoja. Maaliskuussa 2009 Portocelin vientisataman valtasi 1300 Via Campesina -liikkeeseen kuuluvan naismielenosoittajan joukko. Valtaajat pysäyttivät toiminnan satamassa, jonka kautta kuljetetaan maailmalle Veracelin eukalyptussellua.

Kansalaisten vaatimukset ovat saaneet tukea myös oikeusistuimissa. Viime vuonna MST voitti Aracruzin 8 vuotta kestäneessä oikeustaisittelussa 11 000 hehtaarin suuruisesta Southalltilasta. Aracruz halusi käyttää maan eukalyptuksen viljelyyn. Nyt alueelle on uudisasutettu 350 maatonta perhettä.

Viitteet:

- ¹ Yhtiöiden itsensä maaliskuussa 2009 ilmoittamat luvut.
- ² ks. esim. Tekniikka ja talous 20.3.2008, www.tekniikkatalous.fi/metsa/article74880.ece
- ³ Stora Enson lehdistötiedote 9/2005, www.storaenso.com/media-centre/press-releases
- ⁴ MST:n naisverkoston koordinaattori, Helsinki, syyskuu 2009
- ⁵ Instituto Observatorio Social: Yhteiskunnallinen vastuu Veracelin sellutehtaalla, englanninkielisestä tiivistelmästä toimittanut J. Leppänen, www.sask.fi
- ⁶ Suuri harppaus, toim. Heikki Ikonen ja Antti Kivimäki, s. 148, Edita Publishing 2006.
- ⁷ Sveitsiläinen asumis- ja häätökysymyksiin paneutunut kansalaisjärjestö, The Centre on Housing Rights and Evictions, www.cohre.org
- ⁸ Maattomien maatyöläisten liitto, Movimento dos Trabalhadores Rurais Sem Terra, www.mstbrazil.org/
- ⁹ Folha de Sao Paulo (2008). Aracruz volta a ter area invadida. Artikkel, Celulose Online, www.celuloseonline.com.br/pagina/pagina.asp?IDitem=18972&IDNoticia=16004, 8.4.2008
- ¹⁰ Ote julkilausumasta. Julkilausuma kokonaisuudessaan: www.fian.org/resources/documents/other-documents/manifesto-women-via-campesina-4-march-2008/pdf
- ¹¹ Forest Stewardship Council
- ¹² Société Générale de Surveillance
- ¹³ WRM:n lausunto kokonaisuudessaan www.wrm.org.uy/index.html
- ¹⁴ ks. esim Jackson et al, Science, December 2005
- ¹⁵ The Case of Veracel. Swedwatch, 2005
- ¹⁶ Nordisk Papperstidning 8 /2008, www.papernet.se

